

SUBJEKTIVNÍ PRÁVA RODINNÁ A OTÁZKA METODOLOGICKÁ

IVO TELEČ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek pojednává o soukromoprávní povaze rodinného práva. Pozornost je věnována roztřídění jednotlivých subjektivních rodinných práv. Zvláštní pozornost je věnována kritice (post)sovětské rodinněprávní doktríny, jakož i relativním osobním právům rodinným a nárokům z nich vyplývajícím pro případ ohrožení nebo porušení těchto práv.

Key words in original language

Soukromé právo, subjektivní práva rodinná

Abstract

The paper deals with the private law nature of the family law order and its norms under the civil law. The attention is also paid to the classification of the family rights and to the criticism of the (post)-soviet family law doctrine. The particular attention is focussed on the relative personal family rights and the claims arising from them in the cases of their threats or violences.

Key words

Private Law, Family Rights

1. NOVÉ TRENDY V ČÁSTI ČESKÉ CIVILISTIKY

In V návaznosti na dlouholeté, více než desetiletí trvající, usilovné výzkumné a legislativní práce nad novým českým občanským zákoníkem dospěla větší část české civilistické obce k nutnosti jiného nežli dosavadního (post)komunistického pohledu na soukromé právo; rodinné právo nevyjímaje. Základní rys tohoto odlišného nazírání, jenž ale doposud nedoznal podstatnějšího rozšíření v českých právnických učebnicích, spočívá ve třech znacích či myšlenkových procesech, a to v:

internacionalizaci soukromého práva, v níž zvláštní úlohu sehrává jeho evropeizace,

konstitucionalizaci soukromého práva,¹

¹ Viz např. *Králíčková, Z.*: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno: Masarykova univerzita 2009. (Na obalu ale odlišné vnočení 2010.)

globalizaci soukromého práva, a to na základě univerzálních, všelidsky platných hodnot.² Zdaleka přitom nejde jen o právní aspekty globalizovaného obchodu.

K tomu se zároveň druží ještě čtvrtý znak, a to znak zákonodárně politický, jímž je systematická koncentrace obecného soukromého práva do jednoho právního předpisu (občanského zákoníku), která překonává u nás dílem stále zakořeněné sovětské právní myšlení o „odvětvích socialistického práva“.

2. POJMOVÁ REHABILITACE SUBJEKTIVNÍCH SOUKROMÝCH PRÁV RODINNÝCH

V průběhu procesu české civilní rekodifikace jsme mohli občas slyšet „neslýchané“; totiž jistý podiv nad zamýšleným zařazením rodinného práva do občanského zákoníku, když u nás stále platí sovětský model vyčlenění rodinného práva (osobněprávní povahy) z „majetkových vztahů“ upravovaných občanským zákoníkem do zvláštního zákona.³

Třeba dodat, že nový občanský zákoník překonává dosavadní sovětský právní systém v tom směru, že upravuje práva osobní (tedy i práva rodinná) i práva majetková. Dosavadní roztržení soukromých osobních a majetkových práv, které se nejzřetelněji projevilo u práva manželského, když osobní práva manželská jsou obsažena v zákonu o rodině, zatímco majetková práva manželská v zákoníku občanském,

² Naznačené myšlenkové procesy samozřejmě **nejsou** ničím právně teoreticky povinným. Vyplývají však z pojetí platného českého práva včetně práva mezinárodního, které je součástí českého právního řádu. Je-li předmětem právo vědního výzkumu nebo vzdělávání či vůbec právního myšlení platné české právo, pak se nemůžeme vyhnout výše zmíněným rysům, jimiž se nutně musí toto právní myšlení vyznačovat. Nicméně, po stránce ryze právně teoretické si lze nepochybně představit i zcela jinak profilovaná uvažování o právu či dokonce jinak zformulované právní teorie.

Obecně k těmto otázkám viz *Telec, I.: Změna české občanskoprávní doktríny*. In: *Malacká, M.* (ed.): Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnícké dny. Olomouc: Univerzita Palackého 2006, s. 121 - 131. Časopisecky vyšlo v *Právniku*, 146, 2007, č. 10, s. 1084 – 1094.

³ Kupř. na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze byla kdysi zřízena „katedra občanského a rodinného práva“, která měla i po stránce názvoslovné vystihnout „přibližování se sovětskému příkladu“ vydělení práva rodinného z práva občanského, jež ale bylo ve světě naprosto neobvyklé. Důvodem totiž byly dávné místní poměry v Rusku, které tam nastaly po bolševickém převratu v roce 1917.

Dodnes bývá tento vzorový sovětský stav u nás udržován na některých českých právnických fakultách při státních zkouškách z občanského práva, které **neobsahují** zkušební otázky z práva rodinného. Takováto státní zkouška sice politicky, obsahově a významově odpovídá sovětskému modelu, avšak věcně je neúplná.

nebylo shledáno do budoucna účelným. Politické pohnutky tohoto jevu, kdysi dané právní politikou vůdcovské Komunistické strany Československa a údajným „vědeckým zákonem stálého přibližování se sovětskému příkladu“,⁴ již nebyly brány jako směřodáté. V tomto ohledu se v části české civilistiky projevil skutečný pokrok.

Připomeňme si, že československý rodinněprávní předpis z roku 1949 ještě zněl zákon „o právu rodinném.“ Nebyl to žádný nesmysl „práva o právu“, nýbrž běžný názvoslovný postup, kdy středobodem objektivního rodinného práva byla subjektivní soukromá práva rodinná.

Následný československý zákon z roku 1963, přijatý již v době „socialistických kodifikací“, a dodnes v Česku pozměněně platný, již ale zní „zákon o rodině.“ Význam i pojem subjektivních rodinných práv se z jeho názvu vytratil.

Stalo se tak politicky zcela záměrně ve prospěch dobově tvrzené časové socialistické hodnoty „socialistické rodiny“ odpovídající socialistickým společenským vztahům. Původ to mělo v sovětské rodině,⁵ jakož i ve vědeckých základech sovětského rodinného práva,⁶ které ovlivnilo právní řády ostatních zemí „lidově demokratického tábora“, jež po desetiletí spadaly do právně politické sféry sovětského vlivu.

Hlubší filozofický původ tohoto jevu spočíval v mylné (totiž zjevně neúplné, redukované) domněnce o podstatě člověka jako „průsečíku společenských vztahů“ anebo „účastníka občanskoprávních vztahů“, aniž by zároveň smělo být řečeno, že jde o člověka anebo o osobu

⁴ Viz *Knapp, V.*: Zákon stálého přibližování sovětskému příkladu – ukazatel cesty československým právníkům. *Právník*, 92, 1953, s. 220 – 228. Civilista profesor *Viktor Knapp*, člen korespondent Československé akademie věd, odkazoval na uváděný „vědecký zákon“, jenž byl formulován „velikým vědcem“, předsedkou *Komunistické strany Československa* a prezidentem republiky, *Klementem Gottwaldem*, na celostátní konferenci této politické strany dne 16. 12. 1952. *Knapp* rozvedl význam tohoto „vědeckého zákona“ pro právní vědu i právní praxi.

⁵ Srov. např. *Theorii státu a práva*. Praha: Orbis 1951, s. 494. Jednotlivé kapitoly napsali vědečtí spolupracovníci Právníckého ústavu Akademie věd Svazu sovětských socialistických republik, *Aržanov, Kečekjan, Maňkovskij, Strogovič* za vědecké redakce *Karevové*.

Obecně analyticko-kriticky, pokud jde o československé převzetí sovětského práva, srov. *Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V.* (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita 2009, *passim*.

⁶ Ze současné ruské literatury viz např. *Chazova, O. A.*: Rodinné právo v bývalém Sovětském svazu: více odlišností nebo více společného? *Právník*, 148, 2009, č. 8, s. 846 – 865. Překlad *Králíčkové a Kornela*.

fyzickou jako o jedinečnou a svébytnou lidskou bytost se všemi právní důsledky s tím spojenými.

Podobně se tomu všemu u nás událo o pár let později v jiném oboru práva.

Zatímco československý autorský zákon z roku 1953 ještě mohl znít zákon o „právu autorském“, jeho nástupce z roku 1965 již musel mít jiný název: zákon o „dílech literárních, vědeckých a uměleckých.“

Stalo se tak, jak pravil legislativní pamětník,⁷ proto, že právně politická směrnice vůdcovské Komunistické strany Československa zakazovala počátkem 60. let použít v názvu autorského zákona slovo „právo“, rozuměno subjektivní právo, neboť právo mělo být výhledově překonáno a v komunismu, v němž měla žít ještě tehdejší generace, mělo právo dokonce odumřít.⁸ Rozhodné přitom byly „společenské vztahy“ regulované právem (samozřejmě právem komunistického státu), které měly pod stranicko politickým vedením administrativně-direktivně směřovat k idealizovanému odumření práva.

Proto byl kladem legislativně politický důraz na „předmět“ společenských vztahů. Nikoli na subjektivní právo samé. Už vůbec přitom nebyla zohledňována práva lidská (s jistou politickou výjimkou práv sociálních) a v žádném případě práva přirozená. Komunistický stát a komunistické právní myšlení nechtělo soutěžit se žádnou myšlenkou mimostátního práva, které by potencionálně oslabovalo politickou moc panující politické strany a vliv jejích členů.⁹

⁷ Ústní sdělení legislativního právníka Ministerstva kultury *Jiřího Kordače* z poloviny 90. let, určené autorovi.

⁸ Nezapomeňme také na **pojmové pořadí**, kdy na **prvním** místě byl uváděn pojem **státu**, zatímco pojem **práva** směl být metodologicky uváděn až na místě **druhém**; srov. „marxisticko-leninskou obecnou teorii státu a práva“ nebo název vysokoškolského předmětu „teorie státu a práva“ či „dějiny státu a práva“ apod.

Opačně, pokud jde o metodologické pořadí, srov. např. někdejší český, „předkomunistický“, *Sborník věd právních a státních z let 1901 – 1948*.

Nemá-li jít o věc pouze literárního slohu, o literární záležitost pouhé stylistiky, běžně ve světě právně metodologicky (vědecky) následuje stát až za právem, protože stát je ovládán právem; viz obecně známé pojetí právního státu (*Rechtsstaat*) či ještě výstižněji pojetí vlády práva (*rule of law*).

⁹ Paradoxem přitom je, že i přirozenoprávní myšlení může ideálně počítat s překonáním státního donucení, a tedy i s překonáním státního práva, a to pokud jde o státní ochranu či o způsob výkonu subjektivních práv přirozených. Vyplývá to již z toho, že sama přirozená práva člověka jsou státem ani nikým jiným nezadatelná. Takový stav by ovšem byl stavem **ideálním**, kterého nelze v dnešních ani výhledových pozemských poměrech

Rodina měla zůstat, rodinné právo nikoli.

Umělecké dílo mělo zůstat, autorské právo nikoli.

Problém byl v tom, že „marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva“ vycházela sine quo non z pojmu práva státního (pozitivního), přičemž byla jednou z odnoží právního pozitivismu, a to v jeho sociologizujícím, ekonomizujícím a sociálně filozofujícím ladění; navíc deformovaném cílenou sociálně třídní diskriminací. Pojetí přirozených lidských práv bylo této vědecké teorii zcela cizí, protože tato univerzální práva nebylo možno etasticky sešněrovat podle vládnoucí politicko stranické vůle. Krom toho pojetí subjektivních lidských práv zavánělo idealistickou filozofií a „buržoazními hodnotami“, „nadčasovostí“, „kosmopolitismem“ a podobnými „úchylkami“. Dokonce někdy mělo toto pojetí i náboženský význam nebo obsah, což bylo zcela v rozporu s materialisticky založeným ateistickým „vědeckým světovým názorem;“ srov. československou tzv. socialistickou Ústavu z roku 1960, v jejímž duchu byly přijaty i následně „socialistické kodifikace“ coby „výdobytky socialismu.“

Ze všech těchto důvodů se dnešní český autorský zákon z roku 2000 právně politicky zcela záměrně vrátil k původnímu a tradičnímu názvu „zákon o právu autorském“, a to s ústavně konformním pojmovým důrazem na absolutní subjektivní práva autorská, osobnostní nebo majetková. Český stát v tomto případě projevil značnou míru hodnotové diskontinuity s předchozím režimem.

Žel, české zákonné právo rodinné k tomuto návratu, přes veškeré dosavadní novelizace, doposud nedospělo. Podobně si můžeme připomenout stav na Slovensku, kde byl v roce 2005 přijat nový „zákon o rodině“ (sic!). O subjektivním rodinném právu v názvu zákona opět ani zmínka! Podle všeho se tak již nestalo pod politickým vlivem pojmu „sovětské rodiny“, nýbrž asi v důsledku působení navykých myšlenkových sovětských stereotypů bez dostatečně projevené míry orientace v poválečném „čase lidských práv“.

Na okraj si připomeňme i jiné názvy právních předpisů, v nichž se zračila komunistická právní metodologie a vědecké pojmosloví, jí odpovídající.

Podobně se přihodilo československému zákoníku práce z roku 1965, který byl zákonem o „práci“, nikoli prvořadě zákonem o „právu pracovním“ ve smyslu zaměstnaneckých pracovních práv. Název zákona lépe politicky vyhovoval dobovému kultu práce. Neboli vyhovoval „náhražkovému náboženství“ materialistickému, které kultovně spočívalo v uctívání „Práce“ jako tvůrkyně materiálních

dosáhnout vzhledem na odlišný, a to i zcela podstatně odlišný, stupeň zralosti různých lidí, kteří navzájem spoluvytvářejí pozemské poměry.

hodnot na pozadí vládnoucí politické ideologii komunistické.¹⁰ Srov. též ale tábory nucených prací (zák. č. 247/1948 Sb.) nebo dobový politický zájem na rozvoji československého těžkého průmyslu, nedílně spojený s hospodářským a politickým zájmem sovětským, a podobné okolnostní jevy.

Výše naznačený obecně zaměřený a jen stručně nastíněný děj není samoúčelný. Má nám připomenout, že tam, kde neexistuje dostatečné vědecké pojmání subjektivních soukromých (ale i veřejných) práv, spjaté s právní odpovědností za jejich řádný výkon, tam zpravidla neexistuje ani znalost osvědčené právní metodologie a jednotlivých metod řešení střetu potencionálně kolidujících subjektivních práv. S takovouto „znalostí“ či spíše neznalostí ale jen těžko můžeme obstát na trhu právních služeb, kde bývá běžně vyžadováno právní řešení kolizních situací nejen majetkových, ale i osobních. Navíc se na trhu právních služeb projevuje i zahraniční či mezinárodní konkurence ze zemí, které nebyly dotčeny sovětským právem a které do sovětské právní rodiny nikdy nepatřily. Konkurenti z těchto zemí také bývají vybaveni klasickým civilistickým vzděláním.

3. CIVILNĚ PRÁVNÍ STATUS

Subjektivní soukromá osobní práva spolunaplňují civilněprávní status každého člověka i každé právnické osoby. Civilněprávní status rodinný se týká záležitostí zcela podstatných, vysoce osobních, a přitom pro lidský život naprosto přirozených, jako je třeba stav rodičovský, mateřský i otcovský. Proto má rodinněprávní doktrína klást důraz na takový pojem jako je rodičovská zodpovědnost,¹¹ jež není ničím jiným nežli souborem subjektivních rodičovských práv a závazků, vznikajících každému svéprávnímu rodiči nezletilého dítěte, a to přímo ex lege.

Samozřejmě, že právem rodinným předně rozumíme právo subjektivní tak, jak to odpovídá jeho ústavnímu základu, jenž rovněž spočívá v subjektivních právech, a to v subjektivních přirozených právech lidských.

Docela dobře se přitom juristicky obejdeme bez sociálně „zastřešující“ pojmové konstrukce „společenských vztahů“ mezi členy rodiny, jak ji

¹⁰ Nijak puristicky tím netrvám na tom, aby předpis nesl název odkazující na subjektivní právo za každou ceny, tedy i za cenu jazykové krkolomnosti apod. nebo navzdor zažitým, civilisticky tradičním názvům; srov. občanský či obchodní zákoník z předkomunistické doby. Nejde však o otázku jazyka, ale o poukázání na původní politicko ideologické zaměření předpisu a zejména na možný **současný** vliv tohoto původního zaměření předpisu na obsah právního myšlení. A to je již něco zcela jiného.

¹¹ O jazykové, resp. pojmové vhodnosti tohoto výrazu bychom se mohli přít. Sám nejsem jeho příznivcem pro nebezpečí snadné jazykové záměny s legislativně právním pojmem „odpovědnosti“ za porušení právní povinnosti.

pojímá dosud platný český, původně československý, zákon o rodině z roku 1963, tedy z doby tři roky poté, co v Československu „socialismus zvítězil“ nad zbytky poražených tříd a co se změnil sám název republiky; srov. tzv. socialistickou Ústavu z roku 1960.

Platí přitom jednoduché: mám svá subjektivní soukromá rodinná práva, chráněná soudem, kupříkladu relativní majetkové rodinné právo (pohledávku) na výživné vůči dlužníkovi vyjádřené např. pohledávkou dítěte na majetkové plnění vůči svým rodičům.

V tomto světle, tj. z hlediska subjektivních soukromých práv, není nezbytné a ani není vhodné klást doktrinární důraz na rodinné právo jakožto na „soubor právních norem;“ tzn. s důrazem na objektivní právní význam tohoto pojmu, který by snad měl být založen na voluntaristicko-instrumentalistické státní „regulaci společenských vztahů.“ Srov. též dobově právně klíčový pojem „metoda právní regulace“, který je dnes passé.

K takovému vědeckému přístupu docházelo při uplatňování historické voluntaristicko-instrumentalistické soustavy sovětského práva, státem poháněné k politické vizi komunismu, jež „předmětem právní regulace“ učinila „sovětskou rodinu.“ V Československu jsme kdysi nápodobně mluvili o „socialistické rodině.“ To je však právně doktrinární a politická minulost, která je již po řadu let překonána mezinárodním řádem lidských práv včetně subjektivních práv dítěte, jakož i českým, původně již česko-slovenským, ústavním základem v subjektivních právech přirozených; viz ústavně přelomový rok 1991.

Připomeňme si, že tento ústavní základ je výslovně dvojnásobně vyjádřen v platném právním řádu; viz preambuli Listiny a čl. 85 odst. 2 Ústavy, jakož i logické důsledky z toho vyvozené pro tvorbu, výklad a používání práva.

Subjektivní práva rodinná jsou svou právní povahou právy soukromými, nikoli veřejnými. Vedle subjektivních práv osobnostních se jedná o „nejsoukromější“ soukromá práva ze všech subjektivních soukromých práv. Skutečná privatissima!

Rodinné poměry z těchto práv vzniklé nám slouží za výstižný příklad soukromých poměrů, a to vedle soukromých poměrů obchodních, pracovních apod.

Rodičovská zodpovědnost, která je v rodinných poměrech uplatňována díky účelu a povaze těchto poměrů, jakož i díky soukromoprávnímu postavení rodiče a nezletilého dítěte, je pojmem soukromoprávního významu. Samotné opodstatnění rodičovské zodpovědnosti je přitom věcné, neboť spočívá v osobnostní nezralosti dítěte, vůči němuž je vykonávána.¹²

¹² Právně **porovnejme soukromou moc** příkazce nad příkazníkem, obchodně zastoupeného nad obchodním zástupcem či zaměstnavatele nad

Jinak by tomu bylo, jestliže by v těchto poměrech působil veřejný vrchnostenský prvek. Takový prvek sice existuje, ovšem jen pokud jde o sociálně-právní ochranu dětí nebo o trestání mladistvých apod. V těchto případech je projevena veřejná moc vrchnostenská, například tehdy, jestliže soukromá rodičovská zodpovědnost selhala.

To se však netýká rodinných poměrů ve vlastním, tj. soukromém, slova smyslu. Vedle toho se v rodinném právu projevuje jistá míra publicizace soukromých poměrů rodinných, kterou ostatně známe i z jiných soukromých oborů. Liší se jen mírou publicizace, přičemž je rozhodné to, že se jedná jen a pouze o stupeň publicizace, a to v míře nezbytně nutné k naplnění zásad soukromého práva, zejména pak, pokud jde o právní ochranu potencionálně slabší strany nebo veřejného pořádku ve věcech osobního stavu.

Jedním z úkolů právní vědy, včetně familiaristiky, je včas veřejně varovat před nadměrnou publicizací jakékoli soukromé sféry, tedy i sféry rodinné.

Konkrétně to lze vysvětlit na příkladu upřednostnění náhradní rodinné péče o dítě před náhradní péčí ústavní. Náhradní rodinná péče je sice jen „náhradní“ péčí, nicméně zůstává péčí svého druhu „rodinnou“. A v tom spočívá jádro věci, jež je ústavně konformní lidské individualitě, která již ze své povahy samé (ipso facto) vyžaduje individuální péči. Nikoli snad péči kolektivní (hromadnou) a navíc péči nerodinnou, institucionální. Náhradní rodinná péče ústavní, tedy kolektivní, je pak až na místě posledním (nouzovým) a pouze podpůrným, vskutku jen v nouzi nejvyšší. „Nejlepší zájem dítěte“ totiž spočívá zejména v tom, aby nebylo ústavně vychovááno.

Historická sovětská a jiná komunistická (i československá) praxe byla přitom odlišná, neboť politická ideologie komunistická byla založena na zásadě kolektivistické. Jedním z projevů této kolektivistické zásady v Československu byla i ústavní péče o děti, včetně dobového trendu rodičovského odkládání nemluvnat do jeslí, jež bylo přinejmenším nepřímým jedním z výrazů politicky požadovaného mateřského a vůbec rodičovského holdu „bohyni Práci“, která po každém vyžadovala pracovní nasazení „celého člověka“ ve prospěch celku. O „nejlepším zájmu dítěte“ nebylo přitom politicky vhodné hovořit.

Vraťme se k ryze právním otázkám.

Sám pojem publicizace soukromé sféry může mít více významů.

zaměstnancem, včetně nadřizeného zaměstnance nad podřízeným zaměstnancem, kdy je tato moc založena soukromoprávní smlouvou. Faktická nerovnost právně rovných stran bývá dorovnáována v souladu se soukromoprávní zásadou ochrany slabší strany anebo výkonem zákonem stanovených subjektivních participačních práv; např. práv slabších zaměstnanců. Srov. též participační práva dítěte, jejichž rozvoj a uznání dokonce vedlo až k mezinárodnímu i českému upuštění od dřívějšího pojmu rodičovské moci.

O publicizaci můžeme hovořit tehdy, chceme-li vyjádřit úzkou vazbu na veřejnoprávní mocenské akty, např. v průběhu nesporných civilních řízení jako je kupř. řízení dědické nebo rejstříkové.

Vedle toho můžeme mluvit o publicizaci soukromého práva tehdy, pakliže je v něm projevem silný veřejný zájem na ochraně soukromých poměrů, zejména u osobního nebo věcného stavu či tam, kde se jedná o postavení výrazně slabší strany (např. nesvéprávného). Typicky se tak děje u osobního práva statusového, které upravuje civilní status člověka anebo právnické osoby.

Vše, co zde bylo stručně řečeno o právu rodinném, platí *mutatis mutandis* i pro soukromá práva ostatní, zvláště pak pro právo pracovní.

Namísto „sovětské rodiny“ lze totiž postavit „pracovní kolektiv“ či přímo „brigádu socialistické práce“ se svými „hrdiny“ a „brigádyry.“ O povaze moci platí totéž. Moc zaměstnavatele nad zaměstnancem, a zvláště nadřízeného zaměstnance nad podřízeným zaměstnancem, je pochopitelně mocí soukromou, věcně odůvodněně a ospravedlnitelně panující v soukromých poměrech pracovních. – Od otázky publicizace těchto poměrů zde abstrahuji; srov. výše. V tom se soukromá moc pracovní liší od moci veřejné, zejména pak od moci soudní či výkonné (nemluvě o veřejné moci zákonodárné).

Příkladem necht' nám slouží právní rozdíl mezi poměrem pracovním a poměrem služebním. Je-li pracovní poměr pojmem práva soukromého, je služební poměr pojmem práva veřejného. Co více?

4. TŘÍDĚNÍ SUBJEKTIVNÍCH SOUKROMÝCH PRÁV RODINNÝCH

Každá subjektivní soukromá práva nás vybízejí k racionálnímu roztřídění, které je jednoduché. Mluvíme tak o právech:

a. osobních, jako je právo znát zdravotní stav budoucího manžela (právo na zdravotní informaci) v souladu s účelem manželství,

b. majetkových, mezi něm patří právo na výživné, které je samo o osobě nehmotným majetkem vyživovaného jako kterékoli jiné majetkové právo, avšak není zcizitelné (tudíž není ocenitelné cenou obvyklou) ani jeho výkon nelze přenechat jinému tak, aby si toto právo někdo jiný (cizí) vykonával vlastním jménem pro sebe.¹³ Dáno to je účelem tohoto majetkového práva, jímž je určení výživného pro konkrétní osobu vyživovaného, byť se jedná o právo na plnění majetkové, popř. dokonce jen nebo převážně jen na plnění peněžité.

¹³ Vyloučen samozřejmě není právní poměr komisionářský, kdy by komisionář vykonával cizí (komitentovo) právo na výživné svým vlastním jménem, ovšem ve prospěch komitenta; např. v souvislosti s komisionářovou správou jmění dítěte na **smluvním** základě, kterou **nezaměňujeme** za správu jmění dítěte **soudem** ustanoveným opatrovníkem (§ 37b zák. o rod.).

Majetkové právo na výživné je natolik předurčeno jeho osobním zaměřením, že o tomto právu běžně hovoříme jako o právu sice majetkovém, ale osobně-majetkové povahy čili o osobně vázaném majetkovém právu. K tomu ale není nutně zapotřebí zavádět třetí právní kategorii, a to vedle tradičních práv osobních a majetkových též práva osobně-majetková, když se i v těchto případech vždy jedná o práva majetková, byť svázaná s osobou majitele. Podobně srov. absolutní majetková práva autorská nebo absolutní majetková práva výkonných umělců, která jsou s osobou autora nebo výkonného umělce svázána tak, že u nich dnes dokonce platí výslovný legální zákaz zcizení těchto práv (ačkoli by se jinak jednalo o zcizitelný majetek) *inter vivos*; přípustné je zcizení pouze *mortis causa*. I pro tato práva ovšem platí určitý osobně-majetkový rys, který je odůvodněn souběžnou existencí osobnostního práva autorského nebo osobnostního práva výkonných umělců.

Vyjdeme-li z jiného věcného dělení subjektivních soukromých práv, musíme rozlišit, jak je ostatně obecně známo, subjektivní soukromá práva na práva:

a. absolutní, jež se ale v případě práv rodinných nevyskytují, což je věcně opodstatněno konkrétním osobním určením a výkonem subjektivních rodinných práv v určitém poměru rodinném či obdobném,

b. relativní, která jsou naopak příznačná pro subjektivní práva rodinná, jež se odvíjejí právě v rodinných či obdobných poměrech (relacích) soukromých.

Výslovně takto systematicky činí nový český občanský zákoník. Uvedené členění nový kodex ale používá jen u práv majetkových, nikoli již u práv osobních, která jsou rovněž tak buď absolutní, anebo relativní. Nicméně členění absolutních a relativních osobních práv je novému zákoníku pochopitelně vlastní a je mu implicitně známo, byť se tak neděje systematicky z hlediska prvoplánového, explicitního, vnitřního členění zákoníku.

5. RELATIVNÍ OSOBNÍ SUBJEKTIVNÍ PRÁVA RODINNÁ

Jak jsme již uvedli, na rodinněprávní řád nahlížíme poválečnými očima subjektivních lidských práv, která za právní normou hledají příznání nebo dokonce jen uznání existence subjektivního práva (a určení právní odpovědnosti za jeho výkon a způsobu výkonu či ochrany). Z hlediska právně normativního je přitom bezvýznamné, jak jsou tato subjektivní práva literárně vyjádřena slovy předpisu. V řádu rodinněprávním bývají tato práva historicky tradičně literárně vyjádřena formulací „právních povinností“. Nejde však o voluntaristicko-instrumentalistickou „regulaci společenských vztahů“, nýbrž o významové pojetí člověka v jeho osobním postavení v rodinné či v poměru (společenství) obdobném.

Proto musíme spatřovat např. v manželské povinnosti věrnosti vyjádření nejen obecně sdílené hodnoty a zároveň obecného právního

principu poctivosti a důvěry (zde zároveň jako dílčí zásady rodinného práva), ale též vystižení relativního osobního subjektivního práva manželského, které působí v poměru mezi manžely navzájem, neboť toto právo svědčí (právně rovně) každému z manželů.

Bez významu přitom je právní titul takového práva. V našem případě se jedná o práva sice relativní, nicméně o práva založená přímo zákonem, *ex lege*.

V úplně odlišné právní oblasti práv průmyslových můžeme poukázat na majetkové právo předchozího uživatele chráněného předmětu (např. známky), které je rovněž tak právem pouze relativním, ovšem i zde založeným přímo zákonem. Spor může být jen o uznání tohoto práva v konkrétním skutkovém případě.

Dospějeme-li k právnímu závěru, že se i v námi uváděných rodinněprávních případech jedná o subjektivní práva (a to relativní osobní), pak musíme těmto právům přiznat též nároky z nich vyplývající.

Je přitom bez významu, zda zákon přímo spojuje určité nároky (ať taxativně nebo jen demonstrativně vyjmenované) s některým subjektivním právem. Nelze totiž vyloučit případy, kdy zákon takto výslovně nečiní, aniž by ale vznikaly jakékoli pochyby o tom, že se jedná o subjektivní právo, které je pojmově vymahatelné. V takovýchto případech je subjektivní právo vybaveno takovými (všemi) nároky, které jsou povahově nezbytné k jeho uplatnění.

Opačný závěr o tom, že právní řád zde stanoví jen *naturalní práva*, již od samého počátku nevybavená nárokem, sice můžeme učinit, ale až tehdy, dospějeme-li k odůvodněnému právnímu názoru, že tomu tak skutečně je.

Nahlédneme-li do starší české literatury o rodinném právu, například předválečné, zjistíme, že rodinné či manželské povinnosti bývaly naukou chápány jako práva nevymahatelná, postrádající pojmový znak nárokovatelnosti, tedy i soudní vynutitelnosti. A to se zřetelem na povahu převážně osobních (nikoli věcných) plnění, jež jsou projevy osobní povahy, které úzce souvisí s osobnostní stránkou dlužníkovou, takřkajíc s jeho „vnitřním světem“.

Otevřenou otázkou, vybízející k dalšímu právnímu výzkumu, však je, nakolik tato civilistická doktrína ob stojí v poválečném světle univerzální právní doktríny lidských práv chráněných soudy. Mnohdy nestačí jen opakovat „staré pravdy“, ale musíme je také kriticky zkoumat a revidovat z hlediska pozdějšího a současného vývoje. Jak jsme již řekli, doba sovětského práva nebyla nijak nakloněna eventuální vědecké revizi těchto „starých pravd“ ve smyslu nekomunistického lidskoprávního vývoje v západní Evropě i ve světě. Proto již po dvě desetiletí stojí tato otevřená otázka před námi. Doposud není dostatečně právně prozkoumána. K právní úvaze se nám nabízí otevřená řešení; viz níže.

Uvedme některé příklady.

5.1 INFORMAČNÍ OSOBNÍ PRÁVO BUDOUCÍCH MANŽELŮ VE VĚCI ZDRAVOTNÍHO STAVU

Podle § 2 zákona o rodině platí, že budoucí manželé mají předem navzájem poznat svůj zdravotní stav, aby mohli založit manželství, které splní sledovaný účel. Můžeme říci, že zákon zakládá (bez ohledu na použitou literární formu) dvě vzájemně působící relativní osobní práva na účelové informace o zdravotním stavu, jejichž výkon je podstatný pro změnu osobního stavu (civilního statusu), tzn. k uzavření manželství.

Jestliže jeden z budoucích manželů uvede druhého v omyl o svém zdravotním stavu (např. o genetické rodové zátěži anebo o nemoci), čili vykoná-li svou povinnost odpovídající informačnímu právu druhého neřádným způsobem, může způsobit druhému, který v dobré víře uzavřel manželství, majetkovou škodu; např. „jen“ nákladem na lékařské vyšetření, k němuž by jinak nebylo nutno přistoupit. Oklamáný manžel přitom nemusel být až v dobré víře (právně silný pojem), ale stačilo by jen, aby byl ve stavu oprávněného očekávání (právně slabší pojem), jestliže by toto očekávání u něho navodil svým jednáním druhý manžel. Pojem „oprávněného očekávání“ můžeme považovat za významnou součást rodinněprávního (i obecně civilistického) myšlení, ačkoli sám zákon o rodině o něm výslovně nepojednává. Jedná se však o obecný právní princip (někdy jako „rozumné“ očekávání nebo „legitimní“ očekávání), který má normativně právní význam příkazu k optimalizaci chování, a tudíž je součástí právního řádu jakožto „souboru norem“, neboť sám takovýto princip je příkazující právní normou.¹⁴

¹⁴ Vedle toho existují případy, kdy pojem oprávněného očekávání je právním řádem **výslovně** upraven jako určité pravidlo chování; viz § 4 odst. 1 *zákona č. 59/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku*, ve znění pozdějších předpisů.

Dodejme, že zatímco pravidla příkazující, zakazující nebo dovolující určité chování mívají svůj **politický původ v politickém rozhodnutí**, u obecných právních principů jakožto příkazů „jen“ k optimalizaci chování tomu tak nebývá. Právě z tohoto důvodu, který je ve své podstatě **politicko-mocenským** důvodem, bývá někdy odmítáno brát právní principy za součást platného právního řádu. Toto odmítání bývá silnější tam, kde je právo úzce svazováno se státem (politickou mocí) a tam, kde je právo převážně voluntaristicko-instrumentalistickým „nástrojem“ dosažení politického (stranicko politického) cíle. Obecné právní principy totiž mívají všelidský a nadčasový význam, čímž mohou společensky konkurovat politicky účelovým dobovým pravidlům.

Z autorových prací k tomuto tématu srov. Otevřené právní pojmy jako uplatnění všelidských hodnot. In: *Blaho, P. – Švecová, A. (eds.): Právo v európskej perspektíve*. Trnava: Trnavská univerzita a Veda, vyd. Slov. akad. vied 2011, 1. diel, s. 93 – 107, či *Váhy a meč aneb Test poměrnosti cíle*

V námi sledovaném případě by se však, kromě majetkové škody, podle všeho ještě více mohlo jednat o újmu nemajetkovou, např. spojenou s citovou ztrátou očekávání (za běžného chodu jinak předpokladatelného) rodičovství. Postiženému manželovi svědčí nejen reparační právo vůči druhému manželovi, které se týká náhrady majetkové škody, ale též právo na nápravu (odčinění) újmy nemajetkové. Po nikom nelze spravedlivě požadovat, aby útrpně snášel oklamání o zdravotním stavu. Navíc v tak životně významném stavu, jakým je osobní stav manželský.

Právo rozvodu je právem, které působí souběžně (nikoli snad výlučně) s právem na náhradu škody a s právem na přiměřené zadostiučinění, byť by toto zadostiučinění – ve shodě s morálkou – mělo právně spočívat třeba „jen“ v omluvě.

Podobně to platí například i v právu pracovním, kde „rozvod manželství“ (společenství) je nahrazen „rozvázáním pracovního poměru“ (společenství), aniž by snad kdokoli rozumně pochyboval o možném souběžném uplatnění práva reparačního či satisfakčního.

Je samozřejmé, že tyto a jim podobné otázky jsou velmi citlivé, takřkajíc se vzpírající jakékoli právní kvalifikaci. Na druhé straně ale musíme juristicky (a právně teoreticky) uvažovat i o právních řešeních, založených na právních kvalifikacích skutkových dějů, nemáme-li rezignovat na právo. K tomu se pochopitelně druzí významná otázka vhodnosti a účelnosti použití právního postupu v konkrétním případě, jež musí být vždy brána v potaz. Na paměti přitom můžeme mít, že morální řád, který se nabízí na prvním místě, platí souběžně.

Uvědomíme-li si ale takový záporný jev, jakým bývají sňatkové podvody, směřující kupříkladu jen k vylákání peněz z druhého manžela, těžko bychom mohli rezignovat na právní řešení nastalých životních situací.

Celá nastíněná problematika sleduje jeden cíl. Tím je dostatečně účinná soukromoprávní ochrana člověka, který byl ve své výsostně soukromé a rodinné sféře postižen jednáním jiného. Nezapomeňme přitom, že jednání druhého může být jednáním úmyslným a že může být vedeno zavrženíhodnou pohnutkou. Způsob skutkového děje,

a prostředku. In: Šínová, R. (ed.): Olomoucké právnické dny 2008. Olomouc: Iuridicum olomucense 2008, sv. I, s. 21 – 46. Časopisecky vyšlo v Právniku, 148, 2009, č. 7, s. 673 – 704.

Výukově viz autorovy přednáškové snímky na téma Právní principy a zásady soukromého práva, které jsou součástí autorova přednáškového souboru Právní věda a právo, dálkově zpřístupněného v síti elektronických komunikací na *Elportálu* Masarykovy univerzity na adrese:

http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/praf/js11/ppv11/web/law/op/pravni_principy_zasady_soukr_prava.html, [cit. 2. 12. 2011].

jakož i jeho jiné okolnosti, rovněž tak mohou mít podstatný význam z hlediska vážného nebo dlouhodobého narušení citového vývoje a emočního stavu postiženého člověka.

Jestliže se nám v podobných případech nabízí právní kvalifikace skutku, která by představovala zásah do subjektivního práva na soukromý nebo rodinný život podle čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, (sděl. č. 209/1992 Sb.), nic nám nebrání, abychom skutek právně kvalifikovali i podústavně; tzn. v rámci zákona o rodině nebo občanského zákoníku. Musíme ale patřičně pojmut dotčená subjektivní soukromá práva.

Vrátíme-li se k účelovému informačnímu právu ve věci zdravotního stavu a ponecháme-li stranou dotčení osobnostních stránek anebo majetkové poškození jiného, zůstane před námi otázka, zda se v tomto případě jedná o subjektivní právo, které by samo o sobě (jako takové) bylo vybaveno nárokem (soudní vymahatelností). Třeba přisvědčit, že tomu tak je, neboť zákon toto osobní oprávnění nezavazuje nároku, a to ani od počátku, ani nikdy později po běhu času. A to dokonce ani po uzavření manželství, k čemuž dospíváme rozšiřujícím výkladem podle podobnosti, protože i tehdy může mít informace o zdravotním stavu druhého manžela podstatný význam pro vlastní zdravotní stav či pro naplňování zákonem sledovaného účelu manželství.

Podobně bychom si mohli poukázat na právo dítěte znát svůj původ, resp. své rodiče podle čl. 7 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989, (sděl. č. 104/1991 Sb., ve znění opravy pod č. 41/2010 Sb. m. s.). Ani v tomto případě nejde „jen“ o morální záležitost, nýbrž o relativní osobní soukromé subjektivní právo dítěte, patřící mezi širší skupinu subjektivních práv rodinných či obdobných. Dodejme, že se jedná o osobní právo, jehož výkon může mít podstatný význam pro ochranu života nebo zdraví dítěte; srov. opět otázku dědičné zátěže, chorob rodičů nebo sourozenců anebo zdravotních příčin jejich úmrtí apod. Neznáme-li svůj vlastní rodinný, přirozený původ, těžko můžeme stanovit rodinnou anamnesu čili, česky řečeno, rodinné předchobí.

Ve všech námi sledovaných případech můžeme právně uzavřít, že se účelně jedná o práva nárokovatelná, jež jsou vybavena nárokem informačním.

Podobně srov. informační nárok v právech duševního vlastnictví, kde jeho uplatnění má vést např. k odhalení původu (pramene) padělaného značkového zboží.

Co platí pro zboží, o to více platí pro člověka.

5.2 VZÁJEMNÁ SUBJEKTIVNÍ PRÁVA MANŽELŮ¹⁵

Vše, co bylo výše řečeno o vzájemném subjektivním informačním právu budoucích manželů, můžeme *mutatis mutandis* vztáhnout i na práva manželská působící již mezi manžely (§ 18 a násl. zák. o rod.).

Rovněž tak v těchto případech se jedná o relativní soukromá subjektivní práva, jež navzájem právně rovně působí v manželském společenství. Ve většině případů (§ 18 zák. o rod.) se jedná o práva osobní. U práva na náhradu nákladů společné domácnosti se ale jedná o právo majetkové, rozuměno však osobně-majetkové povahy; tudíž o majetkové právo nepřevoditelné. Toto právo je uplatnitelné alternativně, neboť majetkové plnění, typicky finanční příspěvek, lze nahradit osobním plněním spočívajícím v péči o domácnost a děti.

Rozumně nelze právně pochybovat o nárokovatelnosti těchto práv.

Zcela jinou věcí, spíše psychologickou, nežli právní, je otázka vhodnosti způsobu a formy uplatnění nároků z těchto osobních práv, zvláště pak před soudem. O to více ale naopak vynikne význam mediace v rodinných věcech či poskytování sociálních služeb manželských poraden apod.

Zastavme se o obecného právního principu poctivosti a důvěry.

Bez náznaku jakékoli vulgarizace si vezměme za právní příklad relativní osobní subjektivní právo manželské na věrnost druhého manžela; srov. podobně právní pojem věrného zástupce. Dospějeme k právnímu závěru, že ač je toto právo vybaveno nárokem (není zákonem zbaveno nárokovatelnosti), a to exekvovatelným nárokem zdržovacím, praktické uplatnění tohoto nároku bývá problematické, ne-li nemožné.

„Protiprávo“ druhého manžela totiž může být právně silnější, neboť může být založeno na „protiprincipu“ vyjádřeném slovy „nikdo nemůže být nucen setrvávat ve společenství“. A to vše v porovnání či lépe řečeno ve střetu s právním principem poctivosti a důvěry.

Důvodem neprosaditelnosti nebo jen obtížné prosaditelnosti práva na věrnost v praxi však není jeho nenárokovatelnost, nýbrž něco zcela jiného. Totiž skutečnost, že výkonu osobního manželského práva na věrnost (s exekvovatelným nárokem na osobní zdržovací plnění) přinejmenším potenciaálně koliduje osobnostní právo druhého

¹⁵ Hlava třetí zákona o rodině nese název „Vztahy mezi manžely“, jež odpovídal dobovému právnímu pojmosloví a názvosloví z doby uplatňování komunistického právního dogmatu „právního vztahu“; viz přijetí tohoto zákona v roce 1963. Srov. též dosluhující občanský zákoník (1964). Ve skutečnosti se jedná o zastřené vyjádření relativních osobních subjektivních soukromých práv manželských, a to vedle manželských práv majetkových, která jsou podle sovětského zákonodárného pojetí odtrženě zachycena v občanském zákoníku.

manžela – a to právo změnit své přesvědčení o účelnosti dosavadního manželského společenství, jež je součástí jeho osobního práva na soukromý a rodinný život.

V této souvislosti se nám nabízí srovnání s odvolatelností souhlasu k zásahům do osobnostního práva nebo do projevů osobní povahy. Anebo srov. podobně odstoupení od licenční smlouvy pro změnu přesvědčení autora nebo výkonného umělce (zde ovšem legálně spjatou s reparačním závazkem).

Podstatnou roli ovšem hraje způsob výkonu osobnostního práva druhého manžela, neboť manželská nevěra je objektivně proti dobrým mravům.

Proto si je zapotřebí položit právní otázku, zda skutkem projevená změna přesvědčení druhého manžela o účelnosti soukromého a rodinného života, k níž došlo ještě za trvání dosavadního manželství, je ospravedlnitelná. Odpověď hledejme v tom, zda trvající manželství bylo jen formálním, nefunkčním společenstvím, kdy jeho narušení by nebylo objektivně způsobilé přivodit druhému manželovi újmu, a to ani v očích třetích osob (veřejnosti). V takovém případě bychom ani nemohli hovořit o „nevěře“ v materiálním smyslu.

Naznačené právně teoretické úvahy berme jako *pars pro toto*. Účelem je vystihnout právní povahu, podstatu a smysl osobních rodinných práv na pozadí jakýchkoli nárokovatelných subjektivních soukromých práv. Zároveň je naší snahou upozornit na nutnost právně metodického (právně metodologicky podloženého) řešení nastalých nebo hrozících střetů práv (principů či hodnot), a to jejich vážením.¹⁶

Při vážení kolidujících soukromých práv se totiž zdaleka nejedná jen o práva majetková.

Alternativa výše nastíněného myšlenkového přístupu může spočívat v nepojímání uvedených osobních rodinných práv jako subjektivních práv, nýbrž je považovat „jen“ za právní principy. Mám však zato, že praktický důsledek by byl stejný nebo velmi podobný, protože podstatou problému je dospět k vyváženému řešení nastalého nebo budoucího střetu.

Uveďme další příklad.

5.3 STŘET PRÁVA DÍTĚTE PODÍLET SE NA ŽIVOTNÍ ÚROVNI RODIČŮ S VÝKONEM VÝCHOVNÉ POVINNOSTI RODIČŮ

Výchovná povinnost rodičů vůči dítěti spadá do rozsahu legálního pojmu rodičovské zodpovědnosti (§ 31 zák. o rod.). Srov. též čl. 5

¹⁶ Obecně k právní metodologii viz např. *Melzer, F.: Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. Praha: C. H. Beck 2011².*

Úmluvy o právech dítěte. Obráceně, sledováno ze strany dítěte, můžeme hovořit o relativním osobním subjektivním soukromém právu dítěte na rodičovskou výchovu. Rodičovskou výchovnou povinnost si ovšem nelze zároveň představit bez rodičovského práva volby způsobu výchovy dítěte.

Vedle rodičovské výchovné povinnosti ovšem platí i relativní právo dítěte podílet se na životní úrovni svých rodičů (§ 85 odst. 2 in fine zák. o rod.).¹⁷ Obojí se může v praxi dostávat (a také dostává) do vzájemného střetu.

Životní úroveň rodičů může být vysoká anebo alespoň nadprůměrná. Rodiče jí přitom mohli dosáhnout vlastní námahou, dovedností, prací a pílí. Položme si otázku. Je výkon práva dítěte podílet se na takto dosažené životní úrovni rodičů pokaždé po právu? Ve všech případech? K zodpovězení nám nezbyvá nežli hledat ospravedlnění výkonu tohoto práva dítěte.

Jako cesta k řešení se nabízí vyvážení přinejmenším potencionálního střetu mezi zmiňovaným právem dítěte vůči svým rodičům, na jedné straně, a výkonem rodičovské povinnosti zdárné výchovy dítěte, na straně druhé. Objektivně ani subjektivně vzato nemusí být pokaždé v nejlepším zájmu dítěte, aby dítě bezpracně (myšleno např. bez výchovných domácích prací) těžilo z vysoké životní úrovně rodičů dosahované jejich vlastní pílí, osobním přičiněním. Nutno dbát i toho, že rodiče chtě nechtě psychologicky působí jako vzor svému dítěti. Zároveň rodiče mohou mít vlastní ucelenou představu o vhodném způsobu výchovy svého konkrétního dítěte se zřetelem právě na jeho osobnostní vývoj, na jeho vlohy a schopnosti a jejich vhodné rozvíjení. Z dějin i dneška známe řadu případů rodičů typu

¹⁷ Civilistika zůstává veřejnosti dlužna metodického (vědeckého) objasnění, resp. kritického právního rozboru, v čem všem může obecně spočívat „životní úroveň rodičů“, resp. jak je tento právní pojem **obsahově strukturován**, a to i se zřetelem na statistická zjištění v místě a čase. Zjevné je, že legální pojem životní úrovně rodičů je složen z celé řady znaků (prvků, markantů), jimiž se životní úroveň vyznačuje. Patří sem nejen příjmy a výdaje, ale též různé přímé i nepřímé peněžní či jiné majetkové výhody včetně různých zaměstnaneckých či funkčních benefitů, jež rodiče požívají. Může se jednat např. o benefity zdravotní (zdravotní péče), volnočasové (odpočinkové, sportovní), sociální, mezi něž patří i známé stravenky či dárkové poukázky, byť zrovna tyto zaměstnanecké benefity obvykle nebývají vysoké. Zmínit musíme též benefity finanční jako jsou různá pojištění aj., stejně jako příjem různých profesních nadstandardů, jež spoluvytvářejí životní úroveň.

Jistým orientačním návodem pro vystižení některých prvků životní úrovně rodičů může posloužit daňové právo, zvláště u daní z příjmů. Nutno však dodat, že soukromoprávní pojem životní úrovně rodičů **nelze** vyložit zúženým pohledem daňového práva, který nám může napomoci jen k možné prvotní právní orientaci. Nicméně i při civilistickém výkladu životní úrovně rodičů bychom neměli zapomenout na její daňověprávní aspekty, zvláště na straně rodičů, kdy se jedná o daňovou zátěž rodičů.

„selfmademan“, kteří se osobně přičinili o vlastní vysokou životní úroveň a kteří zároveň vychovávají vlastní děti tak, jako by sami měli jen běžnou životní úroveň, a to z toho důvodu, aby u dítěte zdárně rozvinuli všechny jeho osobní schopnosti, např. i vše nespotřebovat, ale též investovat nebo uložit na horší časy. Stranou nechme výchovné excesy.

Subjektivní osobní právo dítěte na výživné nelze chápat jinak nežli kontextuálně. Znamená to pojetí tohoto soukromého práva včetně vyváženého výkonu rodičovské zodpovědnosti zahrnující i jejich výchovnou povinnost. Je přitom věcí rodičů, jaké výchovné metody zvolí u svého dítěte, popř. zvláště u svých různých dětí, jejichž osobnostní stav může být i značně odlišný.

Proto nestačí soudně zkoumat jen příjmy a výdaje vyživujícího rodiče, ale též musí být brát zřetel na výchovné metody v nejlepší zájmu dítěte jako svébytné osobnosti. Ostatně, čl. 27 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte výslovně hovoří o „právu každého dítěte na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj“. Životní úroveň dítěte se tak odvíjí od nezbytnosti jeho osobního vývoje a z něj odvozených potřeb. Nikoli snad nutně (pokaždé) od životní úrovně rodičů. Zatímco v právu mezinárodním je směrodatným vyživovacím hlediskem osobní vývoj dítěte, v právu českém je tímto ukazatelem životní úroveň rodičů.

Z toho vyplývá dílčí právní závěr, že ustanovení českého zákona o rodině (§ 85 odst. 2 in fine) o právu dítěte podílet se na životní úrovni svých rodičů musí být vykládáno systematicky ve spojení s cit. čl. 27 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte a zároveň účelně s nejlepší zájmem dítěte. Uvážit přitom lze i otázku aplikační přednosti úmluvy před českým zákonem. Nelze však říci, že by český zákon stanovil jinak nežli úmluva, a to proto, že se v případě českého zákona nejedná jen o „holé“ ustanovení § 85 odst. 2 in fine,¹⁸ nýbrž o celkový systematický kontext a účel českého zákona, z něhož nelze citované právo jednostranně vytrhávat bez ohledu na nutnost jeho vyvážení s dalšími subjektivními rodinnými právy. Sám pojem „nejlepšího zájmu dítěte“, jakožto slabší strany, nutno brát za stěžejní bod i cíl rodinného práva a nelze jej zužovat jen na použití v dílčích případech jako je soudní svěřování dítěte do výchovy rodičů při rozvodu manželství rodičů. „Nejlepší zájem dítěte“ totiž sleduje skutečný užitek dítěte podle jeho jedinečného osobnostního stavu. Současně můžeme o tomto právním pojmu hovořit jako o průniku mezi všeobecným právem osobnostním a právem rodinným.

¹⁸ Autorovi je známo, že po velké novele českého zákona o rodině z roku 1998 výživné pro nezletilé děti již nemá – na rozdíl od předchozí (v podstatě komunistické) právní doktríny a rozhodovací praxe – spotřební charakter, a to právě s ohledem na dikci § 85 a 85a zák. o rod.; viz zejména § 85a zák. o rod., podle něž mezi odůvodněné potřeby dítěte patří, umožňují-li to majetkové poměry povinného rodiče, též tvorba úspor, a to nejen k přípravě na budoucí povolání.

6. ZÁVĚR

Na závěr zopakujme a zdůrazněme, že subjektivní práva rodinná mají podobné právní postavení jako kterákoli jiná nárokovatelná soukromá oprávnění. Náhled, který v právu rodinném klade důraz na subjektivní práva, zásadně odpovídá poválečnému lidskoprávnímu vývoji v západní Evropě i ve vyspělém, civilizovaném světě. Dosavadní přístupy, které tuto skutečnost dostatečně nezohledňují, lze chápat jako myšlenkově překonané a pro právní praxi nebo právnické vzdělávání již léta nevhodné.

Na několika příkladech jsme uvedli, že oblast práva rodinného není nikterak vyjmuta z jednotného uplatňování právní metodologie a na ní založených metod, zejména metody vyvažování vzájemně kolidujících práv, povinností či hodnot. Rovněž tak právní myšlení o obecných právních principech (nauka o právních principech) doznává svého plného uplatnění i v oblasti rodinného práva.

Před českou vědou rodinného práva ještě stojí mnohé úkoly k tomu, aby se stala součástí moderního soukromoprávního právně principiálního myšlení, jež se vyznačuje globalizací, internacionalizací a konstitucionalizací a zároveň právním kontextualismem. Předpoklad toho všeho spočívá v oproštění se od strnulých schémat sovětského právní myšlení. Prvním vykročením by přitom mělo být vytvoření koncepčně nové učebnice rodinného práva.

Contact – email

Ivo.Telec@law.muni.cz